

Rein Saluri

5.3.53

I.

Hirm võiks ilusam olla. Vähemalt iseendale võid sa niimoodi luisata. Kui julgust pole enam küsagilt juurde loota, olgu siis vähemalt hirm ilus. Lõdise vähemalt uudishimust. Tee ohtlik põnevaks. Ole kangelane, Robert Rass, kangelased kardavad kaunit. Tunne huvi, mis koll on nurga taga. Ise usud tondilugusid. Ei sa enam usu, aga varem uskusid. Head jõuluvana uskusid ka, aga see usku mine läks kiiresti üle, teie peres käis ta harva ja ammu. Oli ise lakku täis ja jalas Robert Rass Esimese vanad vildid. Keda te lollitate. Sa olid viha täis, kuradile need jõuluvana. Kolle ja muud uskusid edasi. Ikka lunisid, kui oli, keda lunida, et räägi ja räägi veel, see on nii põnev. Või karjusid vahele, et ära enam räägi, ma juba kardan. Siis öeldi sulle, et said mis tahtsid. Muidugi, seepärast neid tondilugusid kuulda tahetakse, et oleks õudne. Kui ümberringi kõik juba norskasid, kui keegi enam oma juttudega ei hirmutanud, siis tulid sabadega ja sarvilised. Siis kügelesid sina kõveras, kartsid juba päriselt, et nüüd tulevad tõesti kokku, nüüd löövad lokku. Magajad ka kurjad, kui neid üles ajada. Ja selleks ajaks, kui magajate silmad midagi seletama hakkavad, oled sa jälle üksinda. Pole siin kedagi, kuradi poisinaga oma hirmudega. Ise sa tahtsid õudset ja põnevat, lõdise nüüd, mis sa teisi oma hirmudega segad.

Poisivolask, mehehakatid, mis nimesid nad veel välja mõtlesid. Paras karjamaale saata, kui karjamaad oleks, sigadel saba väänama, kui sigu oleks. Nüüd istu siin nelja seina vahel ja istu vagusi, see olgu sinu töö. Selleks korraks. Nii sulle öeldi. Nii sind kästi. Ustel lukud ees ja sul püss ligi, mida sa kardad. Pimedust. Pikk öö valvata ja juba jänepüksis. Paneks lambi põlema, siis näeks mustal aknaklaasil oma pärani silmi ja nende taga midagi muud, midagi niisugust, mis hirmu peale ajab. Ja valgus paistab just nende jaoks, kes tulevad ja on hirmsad. Ükskõik, kes nad on. Ei näe seal kedagi. Ei näe sind keegi. Sa oled ihuüks ja nii see peabki olema. Valvur on ikka üksinda. Sa oled siia pandud, et ära ajada ei tea keda. Varast ja röövlit ja mõrtsukat. Sa ei pea kedagi tapma ega taga ajama, sa pead kaitsma rahva vara. See on sinu töö. Kõige noorem, kõige väiksem, kutsikas karjas. Nagu ikka. Kolmas sinna ja Kolmas tänna, Kolmas on kõigi käsutada. Mis teeb praegu Robert Rass Teine? Mitte midagi. Kondab küla peal ringi. Külitab kodus ja molutab. Aga küll saad ükskord sina ka vaevast lahti ja siis tuleb kõigil oinastel oma mihkklipäev. Pass pihku ja läinud see poiss, katsuge ise hakkama saada. Kuhu sul minna, kõnn? Ja sellest rügamisest tuleb sulle kasu, lihast kasvab juurde. On millega äiata. Vastu lõugu, vastu lõugu tuleb varsti hakata andma, ja siis peab mehel rusikat olema, millega virutada. Kellele virutad? Kõigile, kes seal akna taga luusivad. Varastele, mõrtsukatele, röövlitele. Ja käsutajatele. Kui jõud käes, küll siis leiab, kellele äiata. Otsas on see aeg, et teist inimest võib kurnata, nii õpetati koolis. Kui sa veel kooli vahet käisid. Oma pere võib ikka teha, mis tahab, siin pole sa võõras tööjõud. Sa näed ainult välja nagu täismees. Paberite järgi tegelikult alaealine. Aga küll tuleb aeg, sa ei kavatse siia eluksajaks kükitama jääda. Kükitad küll, ja kükitad nagu ärahirmutatud turuvarblane, mis sest, et süsspüss kõrval. Enne ikka pihta ja pärast õhku, hoiatuseks. Kellele sa tunnistad, et kardad ainult pimedat, ei midagi muud. Astugu päevavalges ette, pistku kõigi nähes rinda, siis küll. Aga praegu sulle päevavalge eest raha ei maksta. Pimedas töö ja öötöö on kallimaks kuulutatud. Seepärast sa tulid, et natuke päris enda raha teenida, kuidas muidu. Ema Malle ajas ka, kuidas muidu. Sina mingi tema asemel. Robert Teine ilgub ikka, et sa oled üks lihtsameelne rüga. Paha kuulata küll, aga mõnikord arvad, et

tal on õigus. Kes see lihtsameelne olla tahab. Mis meelsed nad ise on. Kõik need teised Robertid ja ema Malle ja Johannes, see võõras mees, kes nüüd juba ammust aega oma mees. Ükskord öösel sa kuulsid, kuidas Johannes, see ilmaparandaja, see pulgajunkur, kes teie majas laiutab . . . Pea kinni, see maja ei ole küll teie maja, nüüd läheb kõik sassi. Sa tahtsid meelde tuletada, mida sa ühel öösel kuulsid, kui und ei tulnud. Johannes ja ema Malle istusid köögis ja Robert Teine oli ka platsis. Mis nad muud tegid, kui kaanisid puskarit sisse. Robert Teine läks üleliia julgust täis ja karjus Johannese peale, et mis asja sa otsid sealt võõra mehe naise saba alt, ja Johannes naeris su vihasele vennale vastu, naeris laialt ja lahkest justkui päris lihane isa, et kus sa tead, mis ma otsin, võib-olla otsin elu mõtet ja sotsialismi ideed. Ema Malle on Johannese hoor ja Robert Rass Teine on Johannese nuhk ja Johannes on . . . Robert Teine lubas siis kõik meelde jätta ja ähvardas, et Johannesele saab veel kunagi meelde tuletatud, kuidas mõni mees pühade asjade üle nalja teeb, ja Johannes naeris aga vastu, et tema võib. Ja järgmisel päeval ei mäletanud Robert Teine sedagi, mis ta isa nimi on.

Mis sinul sellest, las kemplevad. Sina istu ja valva ja muretse, et palk saaks sinu kätte. Sinu perekond ekspluateerib sind, Robert Kolmas. Niimoodi ütles sulle üks õpetajast inimene, aga see oli ammu ja sa ei saanud siis aru, aga see on õige sõna, mis sest, et võõras sõna. Ja las ekspluateerivad, peasi kui pekka ei anna. Tuleb aeg, kus su jõud käib nendest üle. Ja siis vastu lõugu, muudkui vastu lõugu. Teed suuga suure linna. Oled omaette ja pimedat kardad ja muidu oled julge. Tühja sa oled.

Sa oled all orus. On orud ja on mäed. Mäed on loodud selleks, et kõrgelt alla vaadata ja teistele pähe soristada. Ja orud selleks, et pea selga ajada ja teiste soristamist pealt vaadata ja pärast enda silmnägu kuivaks pühkida. Kui juhtud pihta saama. Praegu oled sa orus, sa oled ikka orus olnud. Paljudest sul sinna mäe otsa asja. Kus paistavad tuled ja elavad inimesed ja asjamehed. Sina oled ikka orus elanud. Lalli talu oli orus ja järve kaldal. Ja orus ja järve kaldal on Kurnakese talu. Seesama, mis teile kätte anti. Mida te nüüd terve perega ahju kütate. Midagi peab ju ahju ka panema. Kõik on oma ja kõik on võõras, mis see sinu asi olgu. Ole uhke, et oled saanud, sul on õigus elada paremates paikades kui enne. Kehvikud kobigu osmikutest lossidesse. Mis loss see Kurnakese on, aga ära sa nii väga laida. Õlgkatus peal, aga kahe poolega klaasuksed viivad verandale ja sellel verandal pole küll enam ühtegi aknaruutu ees ja pole seda ülepea tarvis. Nii ütleme meie ja meil on õigus nii öelda. Kurnajate majad on selleks, et neid vaikselt ahju toppida. Ühes otsas elad ja teisest otsast teed kütet. Ja kui see maja otsas, lubab Johannes meile uue maja, tema võib alati kedagi välja tõsta ja minema saata, jalus tolknemast ära. Robert Rass Esimese perel on õigus elada seal, kus nad elada tahavad. Nii on Johannes öelnud ja tema on mees, kes peab sõna ja hoiab Lalli Malle tissidest kinni. Sa võiksid ta maha lasta, Robert Kolmas, aga sa ei julge. Sa ei ole alaealine, sa oled kõnn. Alaealine tähendab ainult seda, et sul ei ole passi. Kõnn tähendab seda, et tee tööd ja näe vaeva, sest keegi peab tööd ka tegema. Õnneks oled sa suurema kondiga kui mõned teised, kes seanahka veavad. Ajab ju vahel hinge täis, ja siis hoiad sa suu kinni või ajad kogemata hoopis suu liiga pärani lahti ja siis täna õnne, kui hambad suhu jäävad. See on Robert Rass Esimese ja Lalli Malle süü, et nad sinu tegemise nii hilja peale jätsid. Niimoodi venis mõni mees liiga kiiresti liiga suureks ja sinul võtab järelejõudmine aega. Enne kui sa ükskord täie mõnuga ja täie jõuga kõik nad hunnikusse lööd. Ja sa lööd. Ja sa lööd. Ja sa lööd. Vennaarm ja halastus peavad klassivõitluses kaduma, õpetab Johannes. Klassivõitlusest tead sa küll, aga teed näo, et ei tea. Pole sa lihtsameelne seepärast, et sa tead, kuidas lihtsameelne olla. Kuula pealt ja aja silmad punni. Ja kui võid, hoi a suu kinni. Kui saad, kui jaksad, kui suudad. Seda on sulle ema Malle õpetanud. Seda olevat talle kadunud Robert Rass Esimene pähe tagunud. Ja sedasama korrutab sinu vanem vend Robert Rass Teine. Nii õpetavad kõik. Mis sul muud üle jääb kui lihtsameelne olla.

Kas mägi on parem kui org? Kui poleks orgu, poleks ka mäge. Ainult mäenõlvalt näeb kaugele, näeb igat allaveerejat või ülestrügiat. Selja taga on sood ja turbaaugud ja järved, sealt ei oska sa kedagi oodata, kes sealt märja pealt tuleb. Tullakse ikka ülevalt ja minnakse ikka üles. Igasugused künkad ja mäed on inimestele julgustuseks, vanasti ehitati mäe otsa losse ja linnuseid, kus võis müüride varjus kükitada. Libedast künkast ronija nägemine pole nii hirmus kui pimedas hiilija kartmine. Kui tead, et keegi tuleb, olgu lagedal maal või künka

peal, on endal kergem. Aga pimedas või metsas või all orus on hoopis teistmoodi. Pimedus on see, mis sind ajab hirmule, poisinaga.

Mäe otsas on ehk praegugi valgust näha. Mõni tuli ikka. Mõni on juba üles ärganud. Mõni pole veel magama heitnud. Aga üks igaüks hoia kokku. Kes õli, kes elektrit. Kes see laristab. Ikka valgem kui siin. Siin pole meest, kes valgusest tuge saaks. Miks seda ladu all orus hoitakse? Ainult sellepärast, et vanad seinad olid püsti jäänud ja üleval on teised seinad kaupluse jaoks olemas. On hobune ja on mõnikord auto ja ikka on keegi, kes sõidab mäe otsast alla, kauplusest lattu ja veab, mida vedada on, ja saab selle vedamise eest palka. Sa hakkasid ise ka seda kraami juba siis vedama, kui ema Malle pidi appi tulema ja aitas jahukotti vankri otsa upitada. Ja ütles ikka, et mine ja hoidku sind taevas, kui sa midagi ära kaotad või lased ära varastada, aga sinuga ei juhtunud midagi ja sa viisid igasuguse kauba kohale ja sind kutsuti ausaks lolliks. Sa oled igasugust kaupa vedanud ja ikka kõik kohale toonud, ainult viina ei antud sinu kätte. Õeldi, et see on vanade meeste töö, ja sa teadsid küll, miks mehed viinavoori peale nii maiad olid, aga see polnud sinu asi, sa olid maitsnud ja see oli kibe. Sinu koormas võisid viinapudelid katki minna, aga täismeestel pidi pudel või kaks katki minema, sest täismeestel on kiiremad sõidud ja nende sõitude ajal põrub ikka midagi katki või kaob ära. Mõni pudel või kast või kott, ükskõik mis. Peaasi, et süüa kõlbab ja müüa kõlbab. Sina oled ainult üks kord koorma uppi ajanud ja koorma ise püsti saanud. Ja süüdi oli seesama samm, mis sulle juba ammust ajast jalgu jäi. Siis, kui samm sinna turuplatsile tekkis, olevat sa juurde läinud ja koputanud ja öelnud, et puu. Siis olid Robert Esimene ja ema Malle hirmu täis, sest turuplatsil oli muud rahvast ka ja sinu ütlemist võis mõni ära kuulda. See samm oligi platsile niimoodi pandud, et ükskõik kus sa seisid, ikka vaatas samba otsas mees sinu poole. Ja sina nägid samamoodi igalt poolt seda sõdurisinelis vuntsidega meest. Ja läksid talle juurde ja ütlesid, et puu. Ei kostnud selle peale keegi midagi, kodus võttis Robert Esimene igaks juhuks sedelgarihma ja parkis su selja tuliseks ja jagas õpetust, et igasugustest sammastest tuleb eemale hoida. Sind käskis teha ühtmoodi, ja ise tegi omamoodi, ise sai just samba läbi otsa, aga see oli juba teine samm ja teises kohas. See on sul küll meeles, et Robert Esimesel oli valus käsi. Sul ei jäänud muud üle kui käia oma käimisi turuplatsil suurema kaarega ja sa ei vaadanud samba poole, hoidsid pea maas. Ja siis vedasid just alt orust telliseid üles ehitusele ja hobune oli niisugune, et läks aga ise ega kuulunud juhtija sõna, muudkui vedas ja läks, ja vankri tagumine ots kriipis vastu samba aluskivi, mis oli sinna igaveseks ajaks maha pandud. Koorrem jäi samba külge kinni ja vajus kolinaga ümber. Ja sina karjusid nutuse häälega hobuse peale, et ptruu, et ptruu, ja plats oli lausa tühi, ei kuulnud sind keegi. Sa olid ikka hirmu täis ja ootasid veel mitu aega hiljem, et küll midagi juhtub, et seda sulle niisama ei jäeta. Sulle oli isa Robert Esimene oma esimese hoiatuse andnud, aga kui sa üle õla salamahti piilusid, paistis sulle nii, et samm vaatab sealt ülevalt sinu justkui kärbe peale ega tee sinust üldse välja. Ja sinna kivi peale ei jäänud mingisugust jälge ega kriimu, ainult neliteist tellist kukkus katki. Sellest ei tehtud ka välja, sul oli juba siis ausa lolli kuulsus ja isegi sinu-sugusega võivad õnnetused juhtuda.

Ja hiljem tuli muudkui juurde neid pahandusi kujudega. Või sammastega. Või mälestusmärkidega. Pahandusi tuli sellepärast juurde, et sambaid tuli järjest juurde. Ja need jäid sulle tee peale ette. Selle tee peale, mis viis Lalli talust koolimajja, pandi ühel heal päeval viis kuju püsti. Kaks olid patsidega plikad, kellel oli käes labida moodi asi, ja sa ei teadnud siis veel, et sellega saab palli pihta lüüa ja et seda mängu kutsutakse tennisemänguks. Siis olid veel kolm karupoega. Aga need olid kõik üks kuju. Üks oli sõjamees, kes seisis püsti ja vaatas kaugele. Üks sõjamees oli haavata saanud ja külitab maas, püss käes ja lipp püsti. Üks plika lagunes kiiresti ära, kukkus ümber ja kraavikaldal vedeles tükk aega tema hõbedast värvi käsi ja käe seest turritas välja rauajupp. Alguses olid kõik kujud halled, aga siis viitsis Robert Teine raha teenida ja võõpas need hõbevalgeks. Ja nii palju jättis ta värvi enda jaoks, et tõmbas kõik Lalli talu seasulud hõbedaga üle ja kesikul läks sellest värvist kärss kärna. Ema Malle oli kesiku pärast Robert Teise peale kuri, aga Robert Teine oli juba siis liiga suur, et temaga midagi juhtuks.

See kõik oli veel enne Kurnakesele kolimist. Enne seda, kui Robert Esimene uusmaasaajaks tehti. Elati veel Lallil, ja see oli hea aeg. Nii hea oleks praegu ka

kuulda, et Lalli poiss tegi seda ja teist. Praegune elukoht on ainult üks koht. Lalli oli oma ja seepärast parem.

Nende hõbedast värvi kujudega tuli sul veel tegemist. Ikka siis Lalli ajal, kui sa üleval mäe otsas koolis käia viitsisid. Robert Teine oli koolile juba ammu käega löönud, häda siis sinul. Kes sellest koolist enne kasu saanud. Juhtus nii, et sa olid vehkinud jälle oma kuus kilomeetrit kooli sõita ja väsisid lõpuks ära. Millest oli sul väsida, kas suusad määrimata või ilm tuisune, sa ei mäleta. Või jorutasid vanamehed õö läbi ja keegi ei saanud silma looja lastud. Või oli nii, et saidki vaikselt põhku pugeda, aga sind tiriti välja ja toodi meeste hulka. Et siin on veel üks poiss, kes suguseltsi nime edasi kannab, ütle oma nimi, ja sina ütled, Robert Rass Kolmas, ja külamehed naeravad oma segast naeru. Kas see just nii oli, aga midagi pidi viltu olema. Siis sa veel öötöö peal ei käinud, aga kuidas sa muidu ära väsisid ja ennast suure hõbedase sõjamehe varju istuma sättisid, ja sul oli kõht täiesti korrast ära. Vanamehed olid midagi puskari kõrvale hammustanud ja see oli ka sinu õhtusöök. Ei mäleta, mis kõnts see võis olla, mida täismeele kõhud välja kannatasid. Aga sina pidid äkki väsinult tuulevarju otsima ja püksid rebadele laskma. See kuju seisis keset lagedat platsi otse koolimaja taga ja lipp paistis teie aknast sisse. Ei osanud sa midagi karta, kui äkki püüdsid auto tuled su nagu pimedada kana oma valguse sisse ja sa ei jõudnud sõnagi kosta või seletada, sikutasid pükse üles. Johannes ja veel üks võõras mees tirisid sind natti-pidi autosse, nii lõppes su sõit kiiresti. Need mehed ei käi kaht sammu ka jala, koolimaja õue pealt keerati kaarega ukse ette. Täismehed olid vihase olemisega ja tassisid su direktori kabineti ukse taha ja kogu lugu oli naljast kaugel. Direktor oli vaikne ja vana naine, teda sa küll karta ei osanud. Võõras ja Johannes olid natuke aega seal kabinetis ja siis olid kõik kolmekesi sinu ümber koos. Sa vedasid ainult ettevaatlikult nina ega öelnud midagi, aga sees keeras kõik ja kipus vägisi välja tulema ja sa hoidsid hambad krampis koos, sa teadsid, et sealt hammaste tagant midagi head tulla ei saa, sa ei saanud öelda, et lihtsalt kõht on korrast ära. Lõristasid muudkui nina ja võib-olla tihkusid nutta, ega sa aru ei saanud, miks need kaks lambanahksetes kasukates meest karjuvad vana naise peale. Direktor oli näost valge kui lubi ja vait nagu sinagi, ta kuulas pealt, kuidas mehed midagi kurja häälega seletasid. Et teie õpilane, teie õpilane teeb niisugust asja teie territooriumil ja kus on kooli silmad. Umbes nii see jutt käis. Direktor juhatas kooli küll, aga ta õpetas teile ükskordühte ja tahtis midagi selgeks teha, kuid ei võtnud sinu pea seda rehkendust ega muud koolivärki. Ja see vana naine ei löönud sellepärast suurt lärmi ega sõimanud teid puupeadeks või teab kelleks. Ei saanud sa kogu loost midagi aru, alles mitme aasta pärast, pärast Robert Esimese surma ja pärast Kurnakesele kolimist kuulsid sa jälle kogemata pealt, kuidas Johannes ja muud võõrad kõõgis rääkisid, et oli vaja ainult mõjuvat põhjust, et keegi pidi vastust andma niisuguse asja eest ja et laps ise ei olnud süüdi, aga kõik juhtus otse koolimaja akende all ja sellel vanamutil olnud nende silm ammu peal ja veel muud juttu. Ega direktorit suurt keegi meelde ei tuletanud, ta oli üksik vananimine ja kas ta seal kaugel maal üksinda hakkama saab, rääkisid külanaised. Ei saanud sina aru, kes või mis oli kogu loo taga. Ise sa ometi küsima ei hakanud, ainult kujudest hoidsid eemale.

Mine tea, miks neid kujusid sinu elus nii palju on olnud, võib-olla sellepärast, et need sulle meelde jäaksid, olgu kivist või kipsist või teab millest. Millest kõigest tehakse kujusid? Ei tea. Veel enne seda, kui sa turbaauke kaevasid, kui sa vana ruunaga leiba ja muud kraami vedasid, kui sa ema Mallega kahe peale öövahi ametit pidasid, enne seda, kui sa kooliskäimise katki jätsid, enne kõike seda teenisid sa ühel suvel raha niimoodi, et sinu järgi taheti üks kuju valmis teha. Sa vaatasid pealt, kuidas tegija käte vahel tuli savitükist midagi niisugust, mis oli päriselt sinu moodi ja ajas hirmu peale, see oli justkui nõidumine. Raha eest olid sa nõus tundide kaupa ühe koha peal seisma ja alguses ei julgenud varvastki liigutada, seisid nagu üks puutuam, aga pärastpoole harjusid ära ja oleks võinud nende kujutegijatega juttu ajada, kui sa oleksid nende keelt osanud, ja nemad ei osanud sinu keelt ka. Mõned sõnad küll, ja poiss õppis kiiremini kui ema, nad mõlemad olid kaugelt suure maa linnast tulnud. Vaariku Meeta üüris neile tuba ja teadis rääkida, et tema juutidel on seal suures linnas miski asi pahasti läinud, et nad on siia Eestimaa pärapõrgusse peitu pugunud. Sõda küll ammu läbi, aga need kaks on ikka justkui sõjapõgenikud, mis sest, et tulevad võitja poole pealt. Sa ei tahtnud kogu juttu uskuda, need kunstiinimesed olid sulle raha maksnud ja ei saanud päris kaltsakad olla. Ainult nad ei viitsinud või

ei osanud tavalist tööd teha ja maksid sulle ka logelemise eest peale. Õigel põgenikul pole endal midagi hamba alla panna, mis siis veel teistele tembutamise eest maksta. See juudi naine kiskus hirmus vänget tubakat ja paistis, et ta ei olnud rahul poisi mäkerdamisega, joonistas paberitükkidele inimese pead ette ja seletas midagi juurde. Vaariku Meeta tõnkas vene keelt ja ütles ka, et naine pole poisi tööga rahul ja tahab, et poiss tuletaks meelde, kuidas pealuu on ehitatud, miks pealuu, seda ei osanud Meeta seletada. Kunstiinimeste asi, arvas Meeta. Aga siis tahtsid need niimoodi, et sina seisaksid nende ees lausa paljalt, ja sa lõpetasid kogu äri ära. Selleks ajaks oli poiss kusagilt päris pealuu välja koukinud, äkki käis surnuaial kaevamas, muudkui mõõtis seda pliitsiga ja mõõtis sinu peakolu ka. See ajas juba hirmu naha vahele ja katki see rahategemine jäi, kuigi töö ei murdnud konti. Praegu võib sinu savist peanupp kusagil suure linna peal väljanäitusel olla ja inimesed peavad selle eest raha maksma, et vahutada sinu ammuli suud ja jõllavaid silmi. Vaariku Meeta oli haleda meelega ja kurtis, et neist kahest küll elulooma ei saa. Igatahes läinud nad ühel päeval olid, kas hea elu peale või mujale. Nad olid välja kutsutud, räägiti. Ja nemad läksid. Aga läksid meie külamehed ja eestlased ja lätlased ja venelased ja juudid ja kõik, rääkis Robert Teine, kes kippus tark olema ja ei olnud ta tühjagi. Robert Teine luges liiga palju lehte ja ütles, et see on rahvusküsimus. Et tulevikus kaovad kõik rahvad ära ja siis saavad kõik teiste keelest aru, et keel tuleb ka üks ja seesama kõigile. Ja need, kes sellest küsimusest aru ei saa, tuleb välja saata, ja sina ei küsinud täpsemalt midagi, seepärast et sina ei osanud ka kõigest aru saada. Maateadusest ei teadnud sa midagi, aga Siber on Siber. Sinul on siin oma maateadusega tegemist küll, mäed ja orud ja sood ja järved, Kurnakese ja Lalli. Muu oli sinu jaoks nii kauge ja võõras, et sa ei osanud kaasa tunda nendele kahele võõrale inimesele, kes sinu pea järgi uut pead mätsisid. Ei osanud sa õieti kaasa tunda ühele vanale naisele, kes ammu aega tagasi oli mäepealse kooli direktor ja kelle peale kaks täismeeat häält tõstsid, ei tea mispärast. Ja mõnel võib isegi kaugel maal elamisege vedada. Mõnel võib ju lihtsamalt minna, pole vaja ennast enam peita ja põgeneda. Mõne elu võib ka paremaks minna. Johannes ütleb ikka, et meie elu läheb kogu aeg paremaks. Sina pead küll edasi rüüga ja endale musti otsi otsima ja pole sul midagi nina ees ega taskus. Kui teised ei kuule, toriseb ema Malle ka vahel, et meil on ainult õigus ja õnn, aga kumbagi ei kõlbavat patta panna.

Siin majas on patta panna küll. Ühes majas hoitakse kuivaineid, kuigi jahukotid on märjad. Ja tangud ja makaronid. Sa oled seda kraami mäe otsa vedanud. Aga valvaku siis ema Malle seda vara, tema on laomees ja valvur. Miks pead sina siin lõdisema? Ainult üheks ööks, ära nüüd jonni, ma ise ei saa tulla. Mis tähtsamat saab inimesel olla kui töötegemine? Ja jälle on see kõige noorem varnast võtta. Kaltsutekk ja vana jahipüü, need anti justkui lohutuseks, et võid vabalt silma looja lasta, kes siia sohu ronib ja kes neid hallitanud makarone ihkab. Et tema tuleb hommikul vara ja laseb sind koju, siis saad ennast päriselt välja magada. Katsu sa magama jääda, kui pimedus ajab hirmu nahka. Seal õue peal on veel üks küün, seal hoitakse liha, kui liha on, ja seal haisevad tünnid, tulisoolased ja roostes heeringad sees. Võib-olla on mõni konserv ka, rääbis tomatis ja tint tomatis ja mis veel tomatis. Ei sina tea, mis siin kõik on, sina pead ühtemoodi kõike valvama ja aeg-ajalt väljas käima ja ringi ümber ladude tegema, iseenda jälgi taga ajama. Ei sunni sind täna ükski jõud välja minema. Kui just ei juhtu midagi.

Juhtuski. Nüüd seal keegi ringi kondab, või on neid mitu, terve jõuk kohal. Mõrtsukad, bandiidid, näljarotid, kotipoisid, kust nad teadsid siia tulla?

Justkui läbi aurus saunaakna, justkui läbi tiheda udu näed sa üht meest väiksema kuuri ukسلukku lõgistamas, ja juuksed tõusevad peas püsti. Ja pääsu ei ole. Sul tuleb minna. Lähed ja karjud. Mida sa karjud? Kui te seal nii väga rõõvida tahate, kui te nii väga näljas olete, miks ei võiks te mõnel teisel ajal tulla, miks just täna? Kas sellest öövaht Malle pussiloksust on kasu või ei ole, aga sa haarad rauast kinni ja see annab julgust juurde. Ja välja sa hiilid, ja hiilid niimoodi, et uks ka ei kägise, läheb vaikselt lahti, muidu kriuksub ja vingub. Võta seda toimetust kui jäneselaskmist. Sa oled jänest lasknud küll, juba siis, kui Robert Esimesel oli laskemoona laialt käes. Mis temal, laskemoona oli kõigil, laskemoona vedeles igal pool nagu sitta lepikus, ole aga mees ja võta, kui kummarada viitsid. Jänest ja varest ja kärnas rebast, ükspuha mida. Ei ole loomal

vahet, kui pauk käib. Püss palge ja sihi läbi udu. Ei värise su käsi midagi. Kui pihta, siis pihta.

Nüüd karjus keegi. Nüüd kihutas üks must kogu nagu tuulispask minema. Kui karjus, siis sai vist pihta. Kui minema jooksis, siis sai vähe pihta. Ja padrunid olid rauas, see näitab, et öövaht võttis asja tõsiselt. Öövaht kaitseb rahva ühisvara ja seisab valvepostil nagu täismees sõjas.

Pole nii hull ega õudne midagi. Asi nüüd pauku teha. Ongi põnevam. Nüüd ajab sind uudishimu lageda peale välja. Ilm on märg ja udune, sellest see lödise mine. Lambivalgel saaks uurida põgeneja jälgi, saaks nuuskida justkui hagi- jas, kes verd tunneb. Sa käid ümber mõlema laomaja ja jõuad väravast välja traatide taha. See käija ja murdvaras on suure kiiruga väravad lahti jätnud, see tähendab ikka, et sai pihta. Ja sina pole siin ilmaasjata kolle kartnud.

Ja kui sa jälle katuse alla jõudsid ja oma paugutaja nurka püsti panid, siis sa alles lõdisesid, aga see oli külmast, mitte muust. Ja jahipidamisega oli nälg peale tulnud. Muidu mõnus tunne, justkui oleks teab mis suurt ära teinud. Inimese pihta püssi lasknud. Panid lambi põlema ja nägid kohe.

Pimedas laonurgas, kuhu valgus naljalt juurde ei pääse, kus elasid ämblikud ja rotid, oli ühest kotist jahu välja jooksnud justkui lõga. Ja sealt tulid valged jäljed, tulid ja läksid uksest välja. See röövel ei olnud siis üksinda. Või olid need jäljed juba eile õhtust? Või üleile õhtust? Või nädal aega tagasi käis öövaht Lalli Malle seal oma asju ajamas ja jahu jagamas? Ei ole sa nii kiire poiss, et näed ja kohe mõtled ja tead, et jäljed on nagu... Jäljed ikka. Millal ta jõudis siin ära käia?

Laoplatsi väravast sõitis auto suure mürinaga sisse, valgus lõi vastu akent nagu piitsaga. Sa teadsid, kes sealt tuleb. Juba oli ta kohal. Juba pead sa vastust andma ja looda nüüd, et vähemalt esimestele küsimustele jätad sa vastamata. Alles sai endaga rahul oldud, ja nüüd on jälle kõik uppis. Nüüd kartsid sa jälle ja teadsid, keda karta, eelmine hirm oli üleüldine ja seepärast rahulikum.

Kuidas oskas Johannes siia nii kiiresti tulla? Kui kaugele kostab jahipüssi pauk? Kurnakese õuele ja üles mäe peale ja igale poole. Kus kuulajaid on. Ta oleks nagu oodanud seda pauku, äkki passis siinsamas nurga taga.

Johannes seisis ukseaugus, autotuled selja taga. Johannes oli suur ja must, tuled panid sind silmi kissitama, kätt silmade ette tõstma. Sa tõstsid käe enda kaitseks üles, äkki hakkab lööma, ära löö, sa vajutasid püssikukele sellepärast, et sind on valvama pandud. Seisa niimoodi paigal ja ole vait. Või katsu ta siit seinte vahelt välja saada, et keegi ei näeks seda valget jahurodu. Sa olid midagi maha maganud, sa ei jõudnud kaht varast korraga taga ajada. Kui sina olid mehe eest väljas, tegi teine siin oma röövimise tööd. Katsu olla rahulik ja unine, miks pead sa mingisugust Johannest häbenema, et midagi või kedagi maha magasid. Sa ei häbene teda, sa kardad teda. Johannes elab selleks, et teised teda kardaksid, nii on ta ise õelnud.

«Hüdra tõstab pead,» ütles must Johannes ukseaugus ja sa ohkasid arusaamisest ja sul hakkas kergem. Vähemalt alguses kavatseb ta rääkida, niipalju sa tema jutlusi tundsid, sul on olnud aega teda kuulata, sa ei teagi, kui kaua sa oled juba Johannest tundnud, sinu meelest oli ta kogu aeg olemas. Ometi oli kunagi ka Robert Rass Esimene olnud ja elanud, ja Johannes, kas oli ka tema algusest peale?

«Kas sa kuuled mind?» küsis Johannes ja sa noogutasid, veel ei tahtnud sa suud lahti teha, su rinnus tõsis ja langes ja podises midagi nagu pudrupada tulel, nüüd karda iseennast ja neela see podin alla.

«Siis on hästi. Kui sa kuuled. Mõnikord lööb kõrvad lukku,» rääkis Johannes ja ta nagu oli tõsine.

Sa raputasid pead. Ta võiks teada, et püssilaskmine pole sulle uudis. Sa oled ennegi püssi lasknud. Aga mitte öisel ajal.

«Ma ei teinud midagi paha,» võiksid sa ütelda. Sõnad tuleksid ilmale aeglaselt ja ettevaatlikult, aga trügiksid ikka välja ja sa kuulaksid iseenda häält. «Ma ei teinud midagi paha,» võiksid sa ennast kaitsta ja imestaksid enda ütlemise peale, miks pead sa ennast selle mehe ees kaitsma, miks pead sa suu lahti tegema. Kas oli su vend Robert Teine rääkinud, et Johannese ees teeb igaüks suu lahti, mispärast?

Johannes tuli lähemale ja nüüd nägid sa tema inimesenägu, ta astus autotuledest välja ja seisis viletsa lambi valguses, aga sa nägid tema nägu, see oli väsi-

nud ja habemesse kasvanud. Johannesel on alati kiire, tal pole aega sileda lõuaga ringi uhkeldada, seda oli ta ise rääkinud. Kellele? Ema Mallele vist.

«Sa ei teinud midagi paha,» ütles Johannes, juba ta manitses, juba pidas jutlust. «Enda arvates ei teinud sa midagi paha. Kui sa ühe mehe maha kõmmutasid, siis arvad sa ise, et tegid seda asja eest, et sinu kaitsta on inimeste toit ja muu. Aga sa tegid paha sellega, et tulistasid ainult ühe korra, ja ma tean, et see mees pääses eluga. Ma olen ikka rääkinud, et võid kõik kolm korda pihta lasta. Pärast on sinul õigus, aga sa oled iseenda jaoks õige mees ainult siis, kui su sihtmärk on pikali maas ega silka enam ringi. Võib-olla muugib see röövija praegu teise kaupluse ukse lahti? Sa oleks pidanud kolm korda tulistama.»

«Selles püüsis on kaks pauku,» ütlesid sa niisuguse häälega, justkui oleksid külma saanud, ja Johannes vaatas sulle nüüd teistmoodi otsa, ta vist ei oodanud, et sa midagi vastu kostad.

«Sul on õigus. On küll vana loks. Ma ise andsin selle sinu emale enesekaitseks. Ma ei harjunud nende kaheraudsetega.» Ta ju lausa vabandas sinu ees!

Sa lõristasid nina. «Ta sai pihta. Ma kuulsin, kuidas ta sai pihta.»

«Kuidas sa seda kuulsid?» Johannes tuli veel lähemale. «Ütle mulle, kas ta karjus?»

Sa noogutasid jälle pead.

«Ega sa ei tea, kas ta jõudis midagi kaasa võtta?» muretses Johannes. Sa seisid seljaga jahukottide poole, et mitte sinnapoole vaadata. Aga Johannes ajas ennast kõverasse ja vahtis jahurodu, läks nagu teadja mees kunagi. See pime nurk oli autotuledest valge ja poolik jahukott oli väsinult külili, võtjal oli kiireks läinud.

Johannes ajas ennast sirgeks tagasi ja oli vait. Sa ise ütlesid kiiresti, et ei näinud sa midagi, ja nüüd on neid jälgi juba rohkem, on sinu enda jäljed ja Johannes jäljed ja kes seda põrandat nii väga pühib.

Ta tahab sind vahele võtta. Tühja sellest poolikust kotist, sellest ei söö keegi ennast paksuks. Ta tahab sind vahele võtta, talle on midagi vaja, mis näitaks, kes on süüdi. Nagu selle vana õpetajaga.

«Vist on parem, kui jätame kõik puutumata. Vist on parem, kui me siit ära läheme,» arvas Johannes. Nüüd näeks sinu lõdina pime ka ära. Miks ta nendest jälgedest välja ei tee?

«Kuhu me sõidame?» peaksid sa küsima. Kuhu Johannesega ikka sõidetakse. Omal soovil ei sõida temaga keegi.

«Paneme ukseid kinni. Hüdra tõstab pead,» rääkis Johannes ja sa teadsid, et hüdra on kõik, mis on tema vastu.

Te läksite koos uksest välja. Sa seisid ja vaatasid pealt, kuidas Johannes tabalukud uksele ette riputas, kuidas ta väravaaugule traadid ette tõmbas. Sa seisid kõrval ega teadnud, kas sa oled süüdi või oled kangelane.

Siis ta kohmitses tükk aega, enne kui auto käima sai, jukerdas seal ja kirus kedagi, kes meile niisuguseid autosid saadavad, sa teadsid küll, et see on vana ameerika auto ja Robert Teine oli rääkinud segast lugu ameerika abist, kuidas said ameeriklased meid abistada, nad on vaenlased.

Siis sõideti ülesmäge ja sa ootasid teeristi, kas keerab mäe peale ja siis on kindel koht teada, siis istud keldris trellide taga ja asjad on ühel pool. Alaealine tähendab seda, et sa võid teha suurte tööd, aga ei tohi juua viina, ei tohi naistega olla, mis veel? Kas alaealiste jaoks on oma seadused? Johannes ütles selle jutu peale, et seadus on kõigi jaoks üks, ja praegu on tema seadus. Niikaua kui tema siin seisab, on tema sõna ka seadus. Niisugust ütlemist oled sa kuulnud küll ja selle ütlemise peale ajab su vend Robert Teine selja sirgeks ja lööb kannad kokku ja su ema Lalli Malle tõmbab niisuguse ütlemise peale pea õlgade vahele.

Te sõitsite ülesmäge, Kurnakese teeots oli juba seljataga. Tähendab, ta ei vii sind koju. Tähendab, ta ei lähe ise ka sinna üürituppa, nagu ta Kurnakese tagakambrit kutsub. Kas ta maksab ema Mallele üüri? Siis tuli meelde, kuidas nendest alaealistest räägiti, teie uue elamise, Kurnakese suur köök tuli meelde, kus õõ läbi petrooli põletati ja viina joodi. Kus Johannes ja Robert Teine rääkisid Kurnakese omade äraviimisest. Nad rääkisid omavahel palju ja sa kuulsid ära, mis sest, et suur maja, õised jutud kuuleb ikka kõik ära. Robert Teine oli Johanneselt küsinud, et miks ta neid lapsi siia ei jätnud, miks ta pidi need rongi peale vedama, need ju alaealised ja oleksid võinud maha jääda. Johannes seletas midagi võitlusest, aga pärast naeris ja ütles, et kui lapsed oleks maha jäetud, poleks sul praegu uhket elamist kah. Oleks pidanud sehkendama ja tüli kui palju,

aga niimoodi oli plats puhas ja uued peremehed kohal. Robert Teine õiendas veel midagi, aga sulle tuli hea uni parajasti peale. Selge oli see, et alaealised on ka inimesed ja inimestega juhtub igasuguseid asju.

Praegu tegi see lugu meele haledaks. Sa luristasid nina ja Johannes luristas kaasa justkui mootor. Sa vaatasid Johannese poole ja imestasid, mehe habemehorras oli silmavett täis ja lõua otsast tilkus alla sõjamehe jopi peale. Johannes nuttis justkui vana naine matustel. Sa ei saanud midagi aru.

Turuplatsil tehti peatus. Automootor jäi käima. Johannes tõmbas sind näpuga, vedas käega üle habeme, limpsis pisaraid maha. Seisite seal kahekesi, rohkem polnud kedagi. Kuju seisis ka, suur ja must. Valgeks hakkas minema. Õõ läbi jampsitud. Johannes tõnnis. Sa ei salli kujusid. Ja sa pidid alla neelama midagi, sa ei tahtnud küll, aga ei jõudnud ka. Ei jõudnud kõike alla neelata. Ju see hirm on, mis sinust välja tahab tulla, arvasid ise ja lasid tulla. Tuli midagi naeru või nutu moodi.

II.

Minu noorem vend, keda meie ühise esivanema tuju tõttu on nimetatud Robert Rass Kolmandaks, sai täna öösel hakkama suure lollusega. Kasutades minu kaitsetut olekut, tarvitas ta vägivalda ja tulistas mind jahipüssist, milline on teenistuskohuste täitmise eesmärgil eraldatud kooperatiivi ladude valvurile Malle Antsu tütar Lallile. Malle Lall on meie teine esivanem, aga ta ei taha meie nime kanda. Robert Rass Kolmanda süüd ei vähenda ka asjaolu, et ta oli volitatud kasutama seda tuliriista ajutiselt, see tähendab, üheks ööks. Kasutama enesekaitseks ja julgeks olekuks, mitte aga elavate inimeste pihta põmmutamiseks. Minu vend Robert Rass Kolmas on lollepea. Mõned suhtuvad temasse leebemalt ja peavad teda lihtsameelseks. Minagi olen nii väitnud, aga mitte praegu. Raske on suhtuda leebelt inimesse, kes ette hoiatamata tinutab sulle mõlemast rauast selga. Ma kuulsin küll vaid üht pauku, aga ma olen kannataja ja mul on õigus liialdada. Ta oleks võinud mind ära tappa!

See ei tule arvesse, et ma teadsin, missugune relv on minu noorema sugulase valduses. Ma ise toppisin need padrunikestad soola täis. Ladude tegelik valvaja Lall, Malle oli nõudnud haavlite asemel soola ja õnnelikus ettenägelikkuses olin ma tema palvetele järele andnud, kuigi ma seda olin algselt asjatuks selgrootuseks pidanud. Nii et tänu minu enda hiilgavale ettenägelikkusele polnud see relv eluohtlik, aga ikkagi olin mina kannataja! Ja mul on õigus pahameelt avaldada. Kuna ma olen haavatud, saan ma küll segamatult lesida ja oma mõtteid korrastada, ma ei pea kogu aeg kaaskodanikega suhtlema. See viimane mõte on mul intelligentselt vormistatud. Jah, seega on mul nooremast sugulasest niipalju kasu, et mul on täielik õigus selliselt külitada ja tegelda meeldiva mõtlemisega. Ma olen seaduslikult haavatud, ma olen alaarenenud ja alaealise käe läbi kannataada saanud. Ükskõik, kas sool või hundihaavlid, see pauk oleks võinud mind ära tappa! Surra lihase venna käe läbi, see oleks alles kena suutäis külamooridele. Aga ma võin nüüd ka sellest vennast lahti öelda, kui vaja.

Kui ma öösel justkui mõni klassivaenlane koju hiilisin, hakkas küll esimene viha üle minema. Viha läks ja valu tuli. Ema Malle koukis terava kotinõelaga paremast küljest soolateri välja ja tilgutas mu haavadele kibedat silmavett peale. Ma vajasin lohutust ja ta andis mulle sõõmukese seda vedelikku, mida ma õõ varjus olin otsima läinud. See oli minust nutikas, et ma laskjale selja keerasin, kui ma oleksin läinud rind ees endale õigust ja tulevett nõudma, oleks mu silmnägu praegu segamini. Ometi ei võta see minult õigust laskjat süüdistada, ta tulistas kaitsetuid inimesi selga! Igal asjal olgu kaks poolt, isegi kui neid pole, tuleb teine pool luua ja juurde mõelda. Seda nimetatakse inimese intelligentsi vaimuks, mis tuleb õigel ajal käiku lasta.

Minu ema Malle Lall sai täna pärast keskööd hakkama suure mõtlematusega. Et mitte hullemini öelda. Ma kinnitan seda hoolimata Lalli Malle abivalmidusest mulle esmaabi osutamisel. Ta pugus minu ees. Need minu sugulased on ühesugused. Ma tean, et ema Malle on lihtsameelne. Aga ma olen sunnitud vahel kõvemaid sõnu tarvitama. Eriti pärast seda, kui minu õlgadele langesid vanema poja õigused ja kohustused. Ka minu isa Robert Rass Esimene oli täiesti vaimust vaene. Oli siis oli, puhaku rahu. Mul pole midagi selle vastu, et ennast tema aupaistes soojendada. Need, kes temale au ja kuulsust jagavad, ei mäleta, missu-

gune ta päriselt oli. Lahkumine õilistab kadunudid — seda lauset oleks kena kusa-gil välja öelda, selge ja kõlava häälega. Mine tea, mis elus kõik vaja läheb.

Kui ma oleksin kohe sinna poisi juurde sisse läinud ja öelnud, et võtan ainult seda, mis ma võtta tahan, sina hoiu ainult suu kinni ja räägi, et sa ei tea midagi, ega ma sinult tükki küljest ei võta — mis ta oleks teinud? Oleks silmad pahupidi ajanud ja tuki pihku krabanud, niipalju ma teda tunnen. Ja kui ta pimedast peast esimese paugu minu pihta pörutas, kui ma siis oleksin hõiganud, et hulluks oled läinud, ma olen sinu vend, ma olen Robert Rass Teine, kas sa siis ei näe — mis ta siis oleks teinud? Ta oleks hoolikamalt sihtinud ja teise kuke alla vajutanud. Minu vennal on liiga sirged arusaamised siin ilmas elamisest. Ta on kohusetundlik idioot. Või lihtsalt lollakas.

ROBERT RASS KOLMANDA TOIMIKUSSE.

«Täna öösel tahtis Robert Rass Kolmas mind ära tappa. Tapmisvahend oli jahipüss, mis kuulus kunagi endisele Kurnakese talu peremehele Saarniidu Aleksile. Rekvireeritud seoses A. Saarniidu perekonna väljasaatmisega endisest elukohast. Tulistamise hetkel oli jahirelva ametlikuks valdajaks kodanik Malle Lall, kes kuritahtlikult saboteeris oma kohustusi ega ilmunud ettenähtud ajaks öövalvesse meie küla kooperatiivi kaupluse lattu, kus ta täidab öövalvuri ja vist ka laohoidja kohuseid. Selle asemel suunas kod. Lalli Malle tööpostile oma alaealise ja osaliselt puuduliku poja Robert Rass Kolmanda, millega tuleb kod. M. Lall lugeda kaassüüdlaseks ülalmainitud kuriteos. Tulistamine toimus kaupluse ladude territooriumil ja ma olen valmis andma täiendavaid seletusi sealviibimise põhjuste asjus. Olen kindel, et minu seletused loetakse mõjuvateks ja minu viibimine nimetatud kohas nimetatud ajal osutub ennast äraõigustavaks.»

Ja allkiri. Ma panen ikka allkirja alla. Ka siis, kui kirjutan ainult iseenda jaoks. Ma olen oma allkirja kaua ja hoolikalt harjutanud. Minu allkiri näeb väga uhke välja. Seda nime on lausa lust kirjutada. Kuigi mu esivanemad olid napakad, et nad mind selliselt ristsid, on see nimi allkirjana äärmiselt mõjuv ja mitteloetav.

«Mis su nimi, mis su nimi, mis su nimi?» tänitasid küla jussid ja kurnajate lapsed ja mina pühkisin tatti mööda nagu laiali. Tormasin pea ees rünnakusse ja ükskõik mis asi kätte ja vastu pead ükskõik kellele. Kes ette juhtus. Need Lalli poisid on mõlemad hullud. Nad eksivad. Minu lapsepõlv on seljataga. Üks ajalooline periood on läbitud. Kurnakesel elab ka mõistusega inimesi.

Kui ema Malle mu selgmisest poolest soolaterasid välja koukis, küsisin ma otse ära, et miks ta ise ei viitsinud tööle minna, miks ta äkki oma noorema võsu enda eest valvama pani. Ma teadsin küll, mis vastus sealt tulla võib. Egas sa ometi ei taha öelda, et sina oleksid minu eest tööle läinud, et ma oleksin vanema poja käest võinud abi loota? Niimoodi võiks ta vastu küsida ja minu uudishimu oli tõesti tobe, kelle ta veel oleks tööle pannud kui mitte Robert Kolmanda. Nii nagu kadunud Robert Esimene polnud ka mina tööloomaks loodud. Meie olime vabad mehed ja ehitasime uut ühiskonda, seda küll, aga me ei lasknud endale liiga teha. Selle jaoks olid teised, kes midagi nina ette muretsevad ja ninaesise ära kasisid. Mul on siin maailmas kõrgemad mateeriad mängus. Lihtne töö ei sobi mulle. Kui kasutada aegunud religioosseid sõnu, siis Jumal oli mulle lihtsalt rohkem intelligenti kinkinud. Ja mitte näpuotsast ja kitsilt, vaid heldelt ja kamaluga, et võta, Lalli poiss, võta seda intelligenti nii palju kui jaksad ja saagu sinust suur mees, kellel autod istumise all ja mõistus peas.

Aga ema Malle ei hakanud minu tegemistest või tegemata jätmistest üldse kinni. Võõpas hoopis mind mingi rohelise jälkusega ja peitis silmi. Ütles siis, et Johannes oli teda hoiatanud, olgu ema Malle kodus ja pidagu elamisel silma peal, sest kõike võib juhtuda. Ajad on ärevad. Ma ei uskunud seda Johannese hoiatamist. Saatsite niisama poisi eest ära ja teadsite, et mul on oma käimised.

«Sa oled sellest Johannesest liiga kinni hakanud,» tegin ma ema Mallele etteheite ja jälle ei kippunud ta vastu paristama, noogutas ainult pead, endal nagu justkui uhkust täis, et mis teha, tema pole veel nii vana midagi ja Johannes armastab teda.

Ma lõpetasin selle meditsiini enda kallal ära. Ma ei viitsinud nende kallal ilkuda, kuigi oleksin võinud oma arvamus avaldada. Tahtsin teki üle pea tirida ja lõpuks olin mina siin majas haavatud ja pidin ennast välja puhkama. Aga ema Mallele tuli jututuju peale, ta istus mu sängiveerel ja heietas nagu viimane turunaine. Nagu kunagi ammu, kui ühel poisil midagi valutab ja ema Malle keris üht lõputut joru, niikaua kui poiss magama jäi. Mida ka praegu heameelega teeksin,

REIN SALURI

aga minu kohus on ema Malle juttu kuulata, sest tema jutt oli nagu tunnistus, mida tasub meelde jätta.

KODANIK MALLE LALLI SELETUSKIRI. KAHJUKS SUULINE.

«Ega ma ei tea, mis asja sina sinna ladude juurde tuiama läksid. Ju sa viina taga ajasid. Ise suur mees, kes viina seal hoiab. Siis poleks seal ühtegi ust ega akent enam ees. Ja ma ei tundnud sind alguses ära. Pime aeg ja see ei loe, et oma poeg, pimedas on kõik ühesugused. Ma läksin ja läksin ja endal süda tagus sees nagu haigel inimesel. Süda torkis ja silmad olid märjad, et nüüd ma siis jälle lähen ja teen ühele halba ja teisele head. Kuidagi ei saa siin elus niimoodi, et kõik oleksid sinu olemisega rahul. Et üks asi on ainult hea ja teine asi on täiesti paha. Ei ole niimoodi. Kõik on sassis. Sumpasin seal läbi pori ja vee ja lume ja süda valutab, et ma teen ikka paha. Aga eluvaim tuli kohe tagasi, kui eespool üht tegelast nägin. Minusugusele on äkki tõesti utsinat ja hirmu tarvis, siis enam ei mõtle ja teed ära, mis vaja. Las mehed vaevavad oma pead igasuguse sotsialismiga. Mis naisel. Naine kas on või ei ole. Robert Esimene rääkis küll niimoodi, et sa oled naine ja moka maas. Kui ma vahel harva kippusin suud lahti tegema. Sellepärast ma Johannesest kinni hoian, et temaga saab arutada. Ega ma kõike ei tahagi aru saada, millest tema räägib. Ja vahel ei taha kuulda üldse, mis ta räägib. Ta teab hirmsaid asju ja teeb ka hirmsat tööd. Aga teinekord on ta jälle teistsugune. Sa tead küll. Ise ajate ka neid poliitikajutte. Johannes on mitu korda rääkinud, et sinust on ta endale vähemalt ühe jüngri üles kasvatanud, ja ta mõtles seda tõsiselt. Ja kui ta eile ütles niimoodi, et igasuguseid asju võib juhtuda ja olgu mina kodus ja hoidku kõigel silma peal, siis see ütlemine võttis mul meele härdaks. Ei ole ükski Robert mind kunagi hoiatanud või kaitsnud. Johannes on oma sõitude ja otsimisega teab kui kaua lennus ja mina arvasin, et nüüd on õige aeg minna teha, mis ma tegema pidin. Ma teadsin küll, et Johannes hoiatas hea pärast, aga ei mina usu, et meil enam midagi juhtub. Ja kui juhtub, siis juhtub. Mis sinna parata. Aga mina pean peale teie veel mitme inimese peale mõtlema. Ja mu tagavarad olid läbi. Meie sahvver on tühi, nagu oleks vargad käinud. Siia tassi niipalju kui tassid, ikka õgite kõik ära. Kui seda ladu ei oleks, käiksite kõik küla peal käsi pikal ringi. Kes neid sigu ja lehma jõuab pidada. Ja kolhoosi te mind ei aja. Minge ise oma kolhoosi, sinna ei aja mind Johannes kah. Ma usun, et ta ei tahagi mind sinna ajada. Sealt pole midagi koju tuua. Las mina olen ladude peal edasi ja teie saate muudkui oma lulli lüüa.

Kui ma öösel oleksin sind ära tundnud, võib-olla oleksin otsa ringi pööranud ja Kurnakesele tagasi tulnud. Hoidnud öö läbi lampi põlemas justkui rannanaine, kellel kõik mehed merel. Kõige noorema kihutasin küll ise välja, et mingi minu eest ladu valvama. Ta seda enne ka teinud. Ja mul oli oma väike plaan. Ma mõtlesin niimoodi, et kui seal laos suur puudujääk leitakse, siis ei juhtu ikka midagi just seepärast, et poisil pole veel minusuguseid pabereid taskus ja tema ei käi äkki paragrahvi alla. Ja küll ma ise kuidagi välja rabelen. Ütlen, et kästi koju jääda. Sina ise lootsid ka selle peale, et vend sul nagunii magab ja ei pista nina välja, ega sa minu ajal poleks julgenud välja ilmuda. Väikeste võtmistega on veel kuidas on, aga mul oli vaja suurem asi korruga ära tuua. Mul oli kelk valmis pandud. Ma oleksin kogu kraami nii ära toimetanud, et ükski koer ka ei haugu. Ma teadsin küll, et see kadumine tuleb välja, see peabki välja tulema. Kui poisid poleks midagi näinud ega kuulnud, siis oleksin mina hommikul kohal ja näitaks talle ette ja oleks ise hirmsasti ära ehmatanud, et heldeke küll, sul on siin ju lausa vargad käinud. Aga pärast oleksin teda lohutanud ka ja kaitsnud nagu emalõvi. Kui vaja. Johannes oleks ka tunnistaja olnud ja meid kõiki kaitsnud. Ma sain aru küll, et teen pattu ja panen oma poja justkui hädaohtu, aga ma pidasin seda väikeseks õnnetuseks, kui Roberti tagant oleks võetud. Sest mina ei tohiks varast maha magada, aga lapsele annab võim andeks. Laps tuli emale appi ja tegi tema eest tööd, aga noor uni võttis võimust ja siis tulid vargad ja võtsid mis võtta andis. Kelle asi, kes see varas tegelikult oli. Siis hakkasid sina seal lukkude kallal pusi-ma ja ma nägin, et poisil on kõik aknad pimedad, ja asi läks päris hulluks. Et nüüd ongi kohe päris vargad kohal ja ma kartsin oma poja pärast. Ma poleks lasknud talle liiga teha, seda võin vanduda vanajumalale endale või ükskõik kui kõrgele mehele. Ma tahtsin ainult oma kraami kätte saada ja need päris vargad tegid justkui minu süü veel väiksemaks, nii et mitte keegi ei oska midagi minu kaela ajada, ja seda päris varast oleks saanud siis päriselt taga ajada ja küll Johannes oleks ta kinni püüdnud ja ajanud kõik siis selle päris varga kaela. Mulle kohe meeldis, et keegi peale minu oli veel pimedas ja oma plaanidega

REIN SALURI

kohale tulnud. Kui paugud hakkasid käima, siis mõtlesin küll, et peaks poisile appi minema, aga ta oli nii tubli ise küll. Ja mina ei saanud nii head võimalust maha magada. Kui sina seal karjusid ja Robert Kolmas muudkui põmmutas, sain mina vaata et terve jahukoti kelgu peale sikutatud. Robert pojuke ei näinud midagi. Ja seda ma sulle küll ei ütle, kus mul see kott on, ja sinul pole sellega tegemist. Nüüd on mul pakimure jälle mitmeks ajaks murtud. Leida saadab mulle ikka teiste inimeste kaudu sõna ja see pole sinu asi, kelle kaudu ja kuidas see käib, aga ta teatab ikka, kui suur kasu nendest pakkidest on ja et muud pole vaja kui kuivaineid. Need pakid käivad nii pika maa peal tont teab kust läbi ja mida lihtsam ja tavalisem see pakk on, seda kindlamini kohale läheb. Meie siin saame oma kõhu ikka kuidagi täis, aga sa mõtle Kurnakese pere peale ja laste peale ja niikaua kui mina saan, lähen ma ikka linna ja saadan oma pakid ära ja muust ei hooli. Kui vaja, siis ma kaitsen iseennast ka nagu emalövi. Kui ma vahele jään, küll ma siis midagi välja mõtlen. Ja see pole enam päriselt keelatud ka, see saatmine, nii nad räägivad ja kes seda täpselt teab. Aga mina olen pähe võtnud selle asja ja niimoodi on lood. Ja tegelikult oled sina selles jahukoti loos ka süüdi, seepärast et sina tead kogu seda pakkide lugu. Juba sellepärast oled vakka. Kui vaja, siis ma räägin su nooremale vennale ka jutu ära ja tema pärast ma ei muretse. Ja küll ta saab ka aru, kelle pihta see pauk käis. Või oskad sa kuidagi teistmoodi kõike seletada, eks see ole sinu mure. Ära sa mind puutu, siis ei puutu mina sind kah.

Need sinu raamatud põletasin ma igaks juhuks ära. Endal oli vesi ahjus küll, nii kole kiire oli selle tulemisega. Aga see oli ka esimene asi, mis ahju alla läks. Mine tea, kes siin majas täna või homme ringi käib ja mis kõik võib juhtuda ja kõiges ei saa Johannese peale ka loota. Täna on tal kõrge võim käes ja püssid ja mehed ja autod, aga mis homme võib tuua, ei tea keegi. Sa mõtle, kui võimas ja rikas oli Kurnakese rahvas ja nüüd vaene Lalli tüdruk varastagu nendele jahukotte ja saatku kaugele maale ja veel niimoodi, et keegi teada ei saaks, muidu on äkki endal ka sõit sees ja seda ma võin küll vanduda, et meie eest ei hoolitse mitte keegi, Rassid jäetakse koos oma Johannesega saatuse hooleks ja öeldakse veel paras ka peale. Need olid eestiaegsed raamatud ja pole neid praegu siia vaja. Praegu on jahukott tähtsam. Ja nüüd ma lähen ja päästan oma noorema poja sellest supist välja. Ja sina istud kodus ja oled haige. Ja pead moka maas.»

Läinud ta oli. Tummaks võttis. Vahtevahel on kasulik tumm olla.

Ma ei öelnud ühtegi sõna, kui Kurnakese omad ära viidi. Ega seal neid rääkijaid või nägijaid palju olnud, aga ema Malle oli teada saanud ja jooksis kohale, viis hõlma all leivapätsi või midagi, kahjuks täpsemalt ei tea. Läksime siis Robert Kolmandaga ka vaatama. Ema Malle nuttis ja aitas asju auto peale tõsta. Kui me juba Kurnakesel elasime, siis ma tuletasin talle meelde, et sa aitasid platsi puhtaks teha, tõstsid lihapätsi ja kartulikotte justkui talguline. Ega me siis ei teadnud keegi, et meile just seda talu pakutakse, ja ema Malle nuttis tõepoolest. Ta tunneb kõikidele liiga palju kaasa. Nii ei jää enda jaoks midagi.

Kui Johannes ja Robert Rass Esimene loopisid Kurnakese aknast raamatuid välja, kutsusid meid appi, siis astusin mina ligi. Autod olid ära sõitnud ja enam polnud kellegi ees vait olla, nüüd oli oma rahvas järele jäänud. Kuigi minejaist oli kahju. Minul pole Kurnakese pere vastu midagi olnud ega ole praegu ka. Johannes ja Robert Esimene seletasid, et nemad valvavad, et poleks mingit riisumist ega vara laiali tassimist. Aga et raamatutega on teine asi, et need tuleb alevisse vedada ja õiendada ja lõpp on nagunii ühesugune, parem teeme selle musta töö kohe ära. Ei hakka nemad vaenulikkude kirjasõna ühest riulist teisele tõstma. Meie riulitele tulevad meie raamatud ja vana praht minu eest ära. Praegu hoiab ema Malle Kurnakese klaasidega kapis oma salapudelit, ma tean küll. Aga seal oli igavesti uhkeid kõvade nahkkaantega ja riidest kaantega raamatuid. Mehed tõid natuke autost õli, et asi lihtsamalt läheks. Siis tuli mulle hea mõte, et kaaned tuleks ära kiskuda, siis võtab paremini tuld külge. Paksud paberipatakad võtavad väga viletsasti tuld. Mehed kiitsid mind ja koos käristasime kaasi lahti. Robert Kolmas oli veel päris poja ja tema käristas õhemaid raamatuid, mina sikutasin neid pakse seanahast kaanelataksid. See oli päris tõsine töö ja puhkamise ajal vaatasime raamatuid ja lehitsesime niisama. Ma arvasin, et mõne ilusama võiks endale võtta. Johannes pörkis aga vastu, et erandeid ei saa teha, muidu lubad ühele ja lubad teisele, siis kaotab iga ettevõtmine mõtte ära. Kui ühiselt on otsustatud, et vastaste raamatud tuleb likvideerida, siis meie ka teeme seda. Meie pole mõned kasusaajad, kes tassivad raamatud laiali ja pärast müü-

vad linnas täikal maha. Mina majas sees ei käinudki, mehed tegid oma tegemist ja pildusid raamatud välja, meie põletasime. Kiusu pärast panin paar tükki ikka varjule. Ja päris juhuslikult ma ei võtnud, ma aimasin juba siis, mida tasub võtta. Ise imestasin, et Kurnakese peremehel oli igat sorti raamatuid. Ühe pealkiri oli «Punane ja valge». Arvestades Saarniidu Alekski ankeeti, oleks pidanud tema raamatu nimi olema «Valge ja punane», ikka omad mehed eespool. Aga seal olid sees jutud sõjast, revolutsioonist, ja nii võis seda raamatut ka kunagi tulevikus läbi lugeda. Kirjutaja nime ma ei tea, enne olid kaaned kadunud.

KODANIK MALLE LALLI TOIMIKUSSE.

«Täna öösel sai kodanik Lall, Malle hakkama lubamatu teoga, hävitades köögipliidi tules kaks Robert Rass Teisele kuuluvat trükitoode. Võib-olla ka rohkem, asja täpsustatakse hiljem. Kuigi need tooted olid tulnud müügile kodanliku korra tingimustes, oli üks raamat revolutsioonist ja sõdadest. Teine raamat algas sõnadega «Üks tont kõnnib mööda Euroopat». Puuduliku haridusega kodanik Lall ei ole kohustatud teadma, missuguste raamatutega oli tegemist, mis ei vähenda tema süüd. Raamatute kaaned olid ajaloo käigus hävinud. Võib-olla seepärast, et raamatuid oli palju loetud. Kuid kodanik M. Lall oleks pidanud küsima minult. Ta teadis küll, et neid ei tohi puutada. Mul oli kavatsus need raamatud läbi lugeda. Ma teadsin, kui suur kasu sellest tuleb. Lalli Malle sai hakkama suure rumalusega, mis tuleb meelde jätta.»

Tehku oma jahukotiga mis tahab. Nii väikseid asju mina meelde ei jäta. Mind huvitavad kõrgemad väärtused ja ärgu teised oma nina vahele toppigu. Need toimikud on mõeldud teiste jaoks, aga alles kauges tulevikus. Vihikipaberile on jooned millegipärast kaldu trükitud, justkui väsinud käega kirjutamiseks. Ma panen sinna niisugused tarkused kirja, mille teadmine võib mulle ka homme kasu tuua. Ikka on parem kirja panna, sest inimene võib isegi temale kasulikud asjad ära unustada. Millest oleks kahju. Seda jahukotti ma kirja ei pane, siis pean ma ära seletama, et ema Malle saadab Siberisse pakke, mis võib-olla on lubatud, aga ei ole soovitatav. Ma pean selgitama, miks mina pole välja teinud kogu loost, kuigi Johannese õpetuse järgi olen ma tema silm ja kõrv ühekorraga, tema loodab minu peale. Tema oli see mees, kes tõi mulle need kaldus joontega koolivihikud ja käskis kirja panna asju, mis võivad meie ühisele üritusele kasu tuua. Sest jutte räägitakse väga mitmesuguseid ja meie peame teadma. Need meie on Johannes ja mina. Johannese sõnade järgi on tema võim ja mina olen aktiiv, kes toetab võimu. Minu isa Robert Rass Esimene oli ka juba aktiiv ja mina pidin jalajälgedes käima, seletas Johannes. Noorem põlv võtab klassivõitluse pulga vanemate käest üle ja viib seda edasi võiduka lõpuni. Ja seepärast istusin mina tattnina valgel ja sodisin sinna viltuste joontega koolivihku igasuguseid lugusid, endal kuus klassi ära nühitud, ja poleks mina uskunud, et pean kunagi uuesti pliiatsi pihku võtma. Johannes ütles, et meile on intelligentsiat tarvis ja pliiats on ka relv. Ja kui asja üle sügavalt järele mõtelda, siis on tal õigus. Sest ma kirjutan oma toimikutesse ainult seda, mida ma saan ära kasutada enesekaitseks või teiste vastu. Ilusa ilma juttu või külalora ei tasu tulevastele põlvedele kirja panna. Ja vahel tuleb niisugune tahtmine, et võiksin mõne väikese kaastöö saata rajoonilehte. Ma olen oma andesse uskuma hakanud ja andekas inimene ei pea musta tööd tegema. Ma saan laulude tegemisega ka hakkama ja olen juba mõned valmis teinud. Ühe laulsin Robert Rass Kolmandale ette, teiste ees olen ma veel häbelik. Laul ise on niisuguste sõnadega, et eks elus on alati nõnda, üks jälitab üht, teine teist, ja see keda jälitan mina, see jälitab jälle üht teist. Seda luuletust sai omal viisil laulda, kui oli laulutuju. Robert Kolmas on puudulikult arenenud ega saanud aru, aga ma ümisen seda laulu mõnikord enda ette. Ma saaksin kirjasaatja kohaga hakkama küll. Neid Kurnakese raamatuid oleks pidanud rohkem peitu pistma, aga õigel ajal olid vanameeste näod nii kurjad nagu seatapmise ajal, et ma lõin vist araks. Ja nüüd põletavad nad minu ainsad raamatud ära! Ma pean neid vihikuid hakkama ka peitma. See ei tohi toimikut näha, kelle kohta toimikut peetakse, õpetab Johannes, ja mina olen tema õpilane.

Minu ema saadab neid jahukotte ja tangukotte ja teab mida veel Kurnakese naistele sellepärast, et kardab aega, kui need tagasi tulevad. Isiklikult mina ei oska ei karta ega kahetseda, aga Laekveres olevat juba kaks peret tagasi tulnud, nad olevat ka mitu aastat varem läinud. Kõik oleneb sellest, kas jäädakse ellu või mitte. Linnas olevat hullem kui maal ja linnas pidid Kurnakese omad olema. Ema Malle jonnib ega ütle mulle aadressi, ja ausalt tunnistades ma ei käi ka väga peale. Isegi mina ei pea kõike teadma. Mõnikord on sedamoodi lihtsam,

kui kõike ei tea. Minu meelest läheb Johannes mõnikord vastu hommikut liiga tähtsaks, kui taob endale vastu rinda ja kinnitab, et siin on mees, kes peab kõike teadma. Et tema teadmata ei saa ükski kana kusel käidud. Niisugune on Johannese nali.

Saatku oma pakke ja olgu vait. Aga selle raamatute põletamisega andis ema Malle mulle teised trumbid kätte. Elu kunst ongi selles, kuidas halvad asjad enda kasuks pöörata. Seda pole tarvis mulle õpetada. Seda tean ma ise. Ja paremini kui mõni mees arvab. Ema Malle kirub vahel, et kuskohast mina küll selline olen tulnud, et tema ja Robert Esimene küll niisugused kõigeteadjad pole olnud ja et lihtne inimene võiks paljude asjade peale käega lüüa ja silmad kinni pigistada. Aga mõni käbi võib kannust kaugele kukkuda. Pojad ei pea alati isade moodi olema. Minu isa Robert Rass Esimene oli lihtsameelne inimene. Ta ei osanud oma poegadele nimegi anda. Ja ainult arusaamise jaoks jagati meile numbrid välja — esimene, teine, kolmas. Oli lihtsameelne küll, aga õiged mehed võtsid ta kampa. Tema ots on meie kõikide õnnistus. Igaveseks. Ja aamen. Sellest saab kasu lõigata läbi elu. Tema nimi hiilgab aupaistes, ja mitte ainult seepärast, et ta oli paljas kui püksinööp. Ta on märter, niikaua kui . . . Igavesti. Tuleb päev, millal talle ausammas püsti aetakse. Mida sinna samba alla kivile kirja panna? Mida raiuda kivisse, ajalootuultele paitada? «Siin seisab sammas mehele, kes sai surma samba läbi.» Kas niisugune jutt sobib? Kõik sobib, mis on sobivaks seletatud. Tugevam kui kivi on teadmine, et mees langes õige asja eest. Meie ühise ürituse nimel. Sest see mees, minu isa nimelt, tahtis nagunii endast maha jätta märgi siia maisesse ellu, ja meie oleme selle tahtmise õnnelikud ohvrid. Ta ihkas nime jätkumist ja seepärast jäin mina ja noorem vend päriselt oma nimest ilma. On ainult Robert Rass Teine ja Robert Rass Kolmas. Mine tea, kuidas esivanem sellega hakkama sai. Missugust vallakirjutajat jootis. Maksmiseks tal küll võimu ei olnud, nagu kõigile teada, oli ta paljas kui püksinööp. Rikkad talumehed ihkasid poega, kellele talu edasi pärandada. Nagu Kurnakese peremees, aga temal oli naisega kolm tütart, ja takkaotsa jäi talust ka ilma. Hallist hurtsikust ilmus lagedale Rasside kuninglik sugu ja hakkas valitsema tühjas talus, mis sest, et Robert Esimest enam ei ole. Aga tema ei hoolinud talust ja rügamisest, talle oli nimi tähtis. Minu isa oli omamoodi aateline mees. Aga külarahval nalja kui palju. Endal pole pastlaid jala otsa tõmmata, aga seda uhkust, seda oli palju. Ema Mallele ei antud muud õigust kui õigust omale nimele, ju ta seda tähtsaks pidas. Heal lapsel mitu nime. Ema Malle, pärit Lalli talust, seepärast Lall. Abielus Robert Rassiga, kes võttis endale teiseks liignimeks Esimene. Segadust kui palju. Igasuguste valimiste ajal ja nimekirjade tegemise ajal. Hakka või uskuma, et ta segas meelega vett, sest ajad olid ka segased. Robert Esimesel polnud isegi sellega pistmist, et meid uusmaasaajateks tehti, hoopis ema Malle oli pisike popsilapp, aga aupaiste langes Robert Rass Esimesele, ja ta õigustas usaldust sellega, et sai aulikult otsa. Nimi ei riku meest, kuigi nüüdse aja naised kardavad nime ja need, kes paigale jäid, ütlevad mõnikord mehe nimest lahti. Ruttu ja hirmuga, et mitte mehe saatust jagada ja talle järele sõita. Sinna, kust tagasitulek on õnne ja saatuse ja võõra onu kätes. Aga meie isa ei eksinud poolte valikul. Natuke kahtlane ju paistab, kas teda ülepea kuhugi valiti, ta pandi paika ja tema oli nõus. Ei mina usu, et ta teadis, mis õige või mis vale. Mehel jõudsid jalad ikka peast ette. Robert Rass Esimene läks, kuhu kästi, ja tegi, mida kästi.

Johannes liikus juba siis meie mail ringi, lõi korda majja, ehitas uut elu. Johannes teadis täpselt, kes oli ühel pool ja kes teisel. Kes ei ole meie poolt, see on meie vastu, kuulutas Johannes, ja nii oli meie isa saatust otsustatud. Robert Esimene ei saanud niisuguse kuulutamise vastu minna, ja teistsuguseid kuulutajaid enam ei olnud. Meie pere peab Johannesele tänulik olema, niikaua kui . . . Igavesti. Ikka igavesti, mis muud.

Meie surnuaiale oli omast ajast üks kuju püsti jäänud, üks mälestussammas. Pärast esimest ilmasõda madistasid siin kahe poole mehed omavahel, ikka ühel pool punased, teisel pool valged. Nende kohta oligi vist see raamat kirjutatud, mille Lalli Malle ei tea mis hirmuga ja rumalast peast pliidi alla toppis. Aga siis ammu aega tagasi panid need mehed, kes võimu enda kätte said, oma langemate ja surnute mälestuseks selle samba püsti. Surnud on ka kas omad või vastased, ei lasta neil ühtegi erapooletult mulla all lesida. See on tähtis, kuidas mees maa peal ringi käis ja mis asju ajas. Igatahes Johannes nägi selles meie surnuaia tiibadega inglis vale aja märki, ja see märk kuulus likvideerimisele. Peale kõige muu oli Johannes omadega hiljaks jäänud, mujalt olid kõik niisugused sambad

juba kadunud. Johannesel oli palju tegemist, isegi tema ei jõudnud igale poole. Võib-olla ei osanud ta neid kivikujusid kahtlustada või karta nii, nagu minu noorem vend Robert Kolmas kardab. Johannes oskas inimesi kahtlustada, mitte kujusid. Igatahes ühel päeval kutsus ta oma koguduse kokku ja koos mindi surnuaiale ajalugu parandama. Dünamiidi ja mis seal veel vaja läks, selle kraami pakkus kõik Johannes välja, aga päris üksinda ta seda asja ette ei võtnud. Ma arvan ka, et lõhkevate esemetega lausa üksinda tegelemine võtab kõhedaks. Külapoisid tulid ka kambas kokku, kui leiti padroneid või granaate või mõni suurem värk, millega sai pauku teha. Lõpuks oli muidugi üks pauk, aga alustada tuli hulgakesi. Seltsis segasem ja kollektiivis on jõud. Mis poisikesed teavad suurte meeste päris paukudest, poiste jaoks oli kõik suur mäng ja ei mingit poliitikat. Igal juhul mind surnuaiale kaasa ei võtetud, ei lubatud kaugelt piiluda ega õppust võtta, kuidas klassivõitlust pidada. Muud mehed tulid surnuaialt samas kambas tagasi ja enne seda oli paar võimast kõmakat kuulda. Aga meie isa Robert Rass Esimene jäi sinna ja mehed olevat omavahel vaieldud, kas tuleks kõik kohe maha matta või enne plats puhtaks rookida. Aga meie ema Malle oli tõrges ja nõudis heast puust kirstu ja korralikku matust. Mehed olid samba alla nii võimsad laengud pannud, et sinna auku oleks mitu kirstu ära mahtunud, aga ema Malle nõudis oma kätega kaevatud hauda, küll hoopis surnuaia teise nurka. Need inglitiibade tükid ja muu puru vedeleb vist seal elupuude vahel praegu. Johannes keeldub rääkimast, mis seal täpselt juhtus ja kuidas juhtus. On igasuguste järelepärimiste peale wait nagu kõrge mees ikka. On wait, on wait, ja siis käratab kõva häälega, keelab igasugused küsimused. Käsib meid hoopis tuleviku ja puhaste ankeetide tarvis endale peakolu sisse taguda, et meie isa Robert Rass Esimene langes võitlusväljal ja langes justkui sõdur. Minul isiklikult pole selle vastu midagi, kui me ühe mehe elulugu natuke silume. Tegelikult ei jõudnud ta sõtta ega kuhugi ja terves meie külas oli munder ainult Johannesel, kes tuli mujalt. Meie mehed oskasid igasugustest värbamistest ja kaasahaaramistest kõrvale hiilida. Oma heinaküün kusagil tagametsas või kartulikelder või lakapealne oli ometi igaühel olemas, egas me nii viletsad ka polnud. Kuhu sai varju pugeda, kus võis segased ajad ära oodata. Kes seda kunsti ei osanud, seda pole enam olemas.

«Uusmaasaaja perega ei juhtu midagi,» vannutas meie kaitseingel Johannes. «Õige hõlma ei hakka keegi,» kuulutas lohutaja Johannes. Lohutas ema Mallet niikaua, kuni täitis selle tühja koha, mille oli endast jätnud Robert Rass Esimene, sündinud 1917, surnud või langenud 1949. Äkki ma pean ema Mallet liiga kergekäeliselt lihtsameelseks? Naisterahvas ihkab muidugi hella sõna ja tugevat kätt. Las tal siis olla pealegi hale meel ka nende pärast, kes kaugel. Mina teda segama ei hakka. Ma ei tahagi teda segada. Kui tuleb välja, et ema Malle teatud inimestele teatud kohta pakke saadab ja seejuures kaupluse laost matti võtab, kui ta äkki julgeolemise ihkamises kõik Johannesele ära pihib, võib ka minu jalgade all põrand kõikumata hakata. Sest ühes korralikus peres peavad kõigil puhatud paberid olema, see olgu rahuliku elu alustugi.

JOHANNESE TOIMIKUSSE. ERITI SALAJANE. IGAVESEKS SÄILITAMISEKS.

«Väga võimalik, et Johannes on teadlik kod. M. L. süütegudest. Kontrollida. Aga kuidas kontrollida, see on küsimus.»

Kes ütleb, et Kurnakese pere üldse sija tagasi tuleb? Eks nad ole ka elust midagi õppinud. Ja kui tulevadki, siis näevad oma silmaga, kuidas meie oleme siin sama kaua vastu pidanud, et meie oleme ennast põhjalikult sisse seadnud. Ja siis nad ei tahagi enam meie kodurahu segada. Rehetuba ja hobusetall on ahju alla rännanud, peatselt asume aida kallale. Siit perest ei leia te lolli, kes külmal ajal metsa puid tegema läheks. Ja mille jaoks, kui käeulatuses kõlisevad klassivaenlase kätega üksteise otsa laotud palgid? Maja katust ei luba ema Malle küll puutada, kuigi on sealtki tulehakatuseks õlgi kahmatud. Kurnakese peremees hoidis suurel majal õlgkatust peal ja oli vanamoodne. Kes seda ei teaks, et maja hakkab lagunema katusest, aga kuidagi peab inimene sooja saama, ega inimene pole sisalik, kellel pidi külm veri olema. Ja kui sulle on antud õigus elamiseks just siin ja just praegu, siis pole vajadust oma pead murda sellega, mis kõik võib tulla ja juhtuda. Aga oma raamatuid ma ei luba põletada. Ja ärge paugutage minu pihta oma susspüsse. Täna öösel oleksin ma võinud surma saada!

Kas nad oleksid mind tahtnud sama rutuga maha matta nagu Robert Esimest? Et aga tülist lahti saada. Et igasuguseid jutte ära hoida. Kõik me oleme

surelikud ja igaüks peab seda teed käima. Lastakse muusikat mängida. Kui pritsimeeste orkestrit ei jõua kohale tuua ja kinni maksta, siis võib kiriku aknale plärakasti püsti panna ja sealt kruttida kurba ja haledat muusikat, mis võtab vee silma. Ja ilm on hall ja taevast tuleb märga lobjakat alla. Kõik tahavad juba katuse alla sooja jõuda ja lasevad puskaripudelit ringi käia. Või toob ema Malle poja kaotamise puhul lagedale need pudelid, mis kadunud pojalt saamata jäid. Ja mind maetakse isa kõrvale ja meie vahel vedelevad musta kivi tükid, sellest kivist oli kunagi keegi inglitiivad raiunud ja inglisamba püstitamisega vaeva näinud, siis tulid teised mehed ja lükkasid tema kätetöö ümber. Kõik on vait ja ühtegi kõnet ei peeta. Varesed kraaksuvad raagus puude otsas ja nende jaoks on kevad ja pulmad ja elevus. Künnivares kevadine lind. Kas mind keegi taga nutab? Ei tea, sealt enam välja vist ei näe. Ehk lööb kirikukell arglikult paar pauku?

Väljas juba suur valge. Kere on hele ja meel hale. Mäe otsast kostab muusika, keegi on plärakasti juurde pääsenud. Muusika on just niisugune nagu minu matustel. Löö või risti ette.

III.

Ega selle istumise ja ootamisega targemaks ei saa, aga ära minna ka ei tohi. Johannes oli ammu aega tagasi oma võimu ja valitsuse uste taha kadunud ja jätnud sind eestuppa, mis oli suur kui Kurnakese köök. Sa jäid sinna pikale pingile istuma ega osanud ikka veel arvata, kas sa oled siin kui süüdlane või kui õige mees või niisama tuulevarjus. Sa ootasid, kas tuleb Johannes või mõni teine mees ja laseb su vabaks või pistab alla keldrisse, kus trellid akendel.

Kogu see aeg oli sul endast või muust nii hale meel olnud, et vesi kippus silma tulema. Miks pidi just sinuga seesugune lugu juhtuma, sellest see haledus. Või aitas kaasa muusika, mis läbi seina kostis, kas ametimeeste ruumidest või väljast plärakastist, siis pidi see küll üks kõva muusika olema. Teie peres pole eluilmas ühtegi raadiot olnud, aga sa oled nuppe kruttinud küll ja tead, kui kõva häääl võib sealt kastist tulla. Kus teil see raha raadio jaoks, teil ei käinud ajalehtegi. Robert Teine küll virises, et võiks ometi kultuurseks saada ja Kurnakesele mõned lehed tellida, aga ka tema rahunes maha, kui sai Johannese autost «Rahva Hääält» näpata või pööningult vanu pildilehti kokku tassida. Robert Teine võis lugeda ükskõik mida, mis talle nina ette juhtus, uuris aga paberit, mis oli tähti nagu lutikamusta täis tipitud, ja endal totakas või õnnistatud nägu ees.

Selles ootamise toas polnud ühtegi akent, aga väljas pidi ammu tööpäev käes olema, mis nad muidu oma muusikat vāntavad, ega öösel ikka plärakastist muusikat ei lasta. Pāris raadiost tuleb kõike öösel ja päeval, sa tead küll. Kurnakesel olnud ka raadio, aga keegi ei tea, kuhu see ja muu vara kadus. Kui ei oleks kadunud, kuulaksite teie ka maailma hääli, aga keegi jõudis ette ja tõmbas ära, mis tõmmata andis. Mis sul raadiost, sina oota aga oma aega, millal siit jalga saab lasta. Ja niimoodi arutades jäid sa ikka sinna puulavatsile tukkuma, sest äkki sasis kellegi käsi sinust kinni ja sind kästi püsti tõusta ja minna. Aga käskija oli hoopis ema Malle ja tema silmad olid justkui ära nutetud.

Emā Malle sikutas sind kõvalt puupingilt üles ja keelitas endaga kaasa tulema, aga sa ajasid sõrad vastu ja imestasid, kas ema Malle ei tea, et siit majast ise välja ei mīnda, kui kord siia juba toodud, kui Johannes isiklikult on sulle konvoid mänginud, siis pead sina istuma ja oma saatuse ära ootama, ükskõik missugune see saatuse olgu. Siit majast ilma loata äramīnemine on põgenemine ja nii lolliks ei tohi nad sind ometi pidada, et sind põgenemisele meelitada. Sa tead küll, mis põgenejatega juhtub. Põgenejatel läheb palju viletsamini kui nendel, kes vaikselt ühe koha peal istuvad. Siin tuleb teada saada, kas sa oled õige mees või ei ole, selle jaoks see maja on tehtud, kus Johannes ja teised jagavad hirmu ja armu. Kuidas kellele. Siin toas on palju mehi istunud ja oodanud, kuidas sina siis teistmoodi saad. Sa olid nendele rōōvlitele küll vastu hakanud, aga ikka kaotajaks jäänud.

Emā Malle ei jätnud järele, eks ta ole üks jonnakas inimene, mis pähe võtab, seda ka teeb. Muudkui sikutas sind uksest välja ja lõpuks te läksite. Seisite kahekesi vallamaja trepil ja sina kissitasid silmi, polnud see suur valgus ega midagi, aga pärast pikka ööd ja nelja seina vahel istumist oli silmadele valus. Inimesed käisid ringi ja ajasid oma asju, mõned vaatasid vilksamisi, kuidas teie seal trepil

seisate, aga juurde ei tulnud keegi. Te läksite üle turuplatsi ja edasi külast välja ja mäest alla Kurnakese poole ja terve see aeg ema Malle muudkui rääkis. Ta justkui ei tahtnud vait olla. Rääkis, kuidas ta oli kohe jooksnud kaupluse juurde ja öelnud, et öösel oli lattu sisse tungitud ja et Robert Kolmas oli püssi lasknud ja olnud päris kangelane, aga juba siis olid kõik kaupluses ähmi täis ja murelike nägudega. Ja poejuhataja oli ema Mallele öelnud, et mis asja sa ometi praegu ennast õigustad, kellel on mahti tänasel päeval uurida, ja mis sealt nii väga võtta oli.

Sa tahtsid küsida, kuidas ema Malle üldse teada sai sellest loost, sina nägid ladude juures ainult Johannest ja seda röövlit, Johannes oli sinu üles küla peale toonud, tema teab küll. Aga sa ei viitsinud küsida midagi, vedasid jalgu järele. Ema Malle oli küla peal ringi jooksnud ja otsinud oma nooremat poega taga ja vanemat poega taga, mis see sinu asi olgu, sina tahad kiiremini koju ja kotile. Kõik, kes vastu tulid, olid tõsiste nägudega ja ema Malle rääkis, et kaupluse juures oli Tikerbeeri Renaate nutnud ja Raasiku Milvi nutnud ja tema oli juurde läinud ja imestanud, et mida neil nutta. Kas nad vähe on kannatanud. Nutmine on justkui nakkushaigus, arvas ema Malle, ei tema uskunud, et neil nutjatel sellest vanamehest kahju on. Sa oleksid teadnud öelda, et Johannesel pidi küll öösel kahju olema, aga Johannes teadis ka rohkem ja varem kui need, kes ei loe lehte ega kuula raadiot.

Turuplatsil piilusid sa ikka kuju poole, mehe sõjaväe müts oli härmas ja vuntsid olid härmas ja üht kätt hoidis ta sineli hõlma vahel justkui külmavarjus. Kaupluse juures ja platsil käis inimesi ringi nagu põllumajandusnäitusel või paraadil.

Kui sa Kurnakese talus olid oma vanema venna ära näinud, hakkasid sa nagu midagi taipama. Sa istusid Robert Rass Teise koikuveerele ja vaatasid, kuidas see justkui valu käes nägu kripsutab. Ema Malle tahtis Robert Teise haavu üle vaadata, aga Robert Teine hakkas vastu ja ei lubanud. Sina ei hakanud midagi suurt ja tähtsat pärima, istusid ainult ja küsisid, endal silmad unest kassis, küsisid oma vennalt, et kas on ka valus. Robert Teine ei teinud kuulmagi, aga sina küsisid jälle, et kas on valus. Selle aja peale oli Johannes välja ilmunud ja rääkis midagi suurest kaotusest ja suurest murest. Sina tegid jälle suu lahti ja pärisid, et kas nüüd lastakse see turuplatsi kuju õhku ja kas niimoodi ei saaks, et keegi kildudega pihta ei saa.

Ema Mallel läksid silmad märjaks ja ta ohkis, et peaks kõik selgeks rääkima, peaks ometi rääkima, saaks südamel kergem. Robert Teine käratas sulle või ema Mallele või mõlemale, et mis asja te vesistate, et üks mees läks eest ära ja teised tulevad asemele, et meie elame edasi, et mis siin nii väga karta. Johannes seisid ikka seal uksepiida najal, seisid justkui kirikus või lahtise haua ääres. Siis olid kõik niisama vait ja ka siia alla orgu oli kosta see raske ja kurb muusika. Johannes ütles veel, et kartke ikka, kartke julgesti.